

Lodovico Guicciardini, *Beschrijvingen van de hele Nederlanden, ook genoemd Nederduitsland, Nederlandstalige uitgave uit 1612*

P 211 - 217

Beschrijving van Amsterdam

P 211

Amsterdam ligt op 26 graden en 44 minuten lengte en 25 graden en 40 minuten breedte, op het IJ. Vanuit het IJ loopt water naar verschillende grote grachten en waterlopen doorheen de stad. De middelste, het Damrak, is de grootste en de mooiste waterloop. Van hieruit kunnen de schepen oostwaarts in- en uitvaren en door het grote meer en de zeeboezem van de Zuiderzee naar de Noordzee geraken. Het is er een dagelijks komen en gaan van een groot aantal schepen uit bijna heel Europa. Ten eerste uit de Nederlanden, daarna uit Frankrijk, Engeland, Spanje en Portugal. Verder uit Duitsland, Polen, Lijfland, Noorwegen, Oostland, Zweden en andere noordelijke landen, vanwaar men gewoonlijk tweemaal per jaar grote vloten van twee- of driehonderd grote schepen per reis ziet komen. Deze vloten zijn meestal geladen te Danzig, Rye¹, Reval² en de Neva met ontelbare koopwaren. Dit maakt dat de stad een wonderlijke haven heeft, waar men soms meer dan vijfhonderd grote schepen van overal ziet aankomen. Maar vooral zijn er in Amsterdam de Hollandse hulken die toebehoren aan de burgers van de stad, die samen een heerlijk uitzicht geven. Hierdoor wordt in Amsterdam zeer veel handel gedreven. Zodat het na Antwerpen de voornaamste handelsstad is van deze landen.

Het is voorwaar verwonderlijk en bijna ongelooflijk dat wanneer deze vloten van twee of driehonderd grote schepen hier aankomen, de inwoners vanwege hun rijkdom alle goederen terstond opkopen. Zo zijn de schepen binnen de vijf of zes dagen gelost en varen ze terug naar huis. In Amsterdam worden veel schepen gebouwd. Daarenboven produceren zij daar ook meer dan twaalfduizend wollen lakens per jaar.

Hier is Allard van Amsterdam geboren, een zeer geleerd man, die veel boeken heeft geschreven.

---

¹ Riga.

² De oude naam voor Tallinn.

Opbouw

De stad Amsterdam is gesticht en gebouwd op zeer lange en dikke houten palen. Deze werden geheid en met ander gereedschap met veel kracht in de bodem van het water gedreven. Eén van mijn goede vrienden vertelt vaak als grap dat wie de bodem zou kunnen zien, geen mooier bos zou kunnen aanschouwen.

Men zegt ook dat de funderingen van de huizen veel meer kosten dan het bovenste deel ervan, omdat zoveel hout en arbeid in de onderbouw wordt gestoken. Het is voorwaar een mooie stad qua gewone huizen en openbare gebouwen, gesierd met kerken en andere godshuizen. De hoofdkerk is toegewijd aan Sint-Nicolaas en wordt de Oude Kerk genoemd. De Nieuw Kerk is toegewijd aan Onze-Lieve-vrouw. Zonder twijfel is de stad Amsterdam zeer machtig door zijn bevolking en bovendien ook zeer rijk, sterk en onoverwinbaar door zijn ligging. Men kan immers gemakkelijk de zeer brede omgeving onder water zetten. De stad lijkt veel op Venetië door de lucht, het water, de ligging en de grote hoeveelheid en geschiktheid van grachten en kanalen die in bijna alle straten voorkomen. In het kort gezegd, het is een gelukkige en wonderbare stad, waarover de geleerde dichter Nicolaas Kan of Cannius, burger van deze stad, volgende verzen heeft gemaakt, die ik hier wil vermelden:

*Haec illa est Batavae non ultima gloria gentis, Amnis cui nomen, cui cataracta
dedit: Dicta prius Damum, raris habitata colonis, Cum contenta casis rustica vita fuit.
Hinc Amsterdamum jam facta elebrior, atque
Fortunae crevit tempore nomen item.*

P 212

*Vrbs bene nota prope atque procul distantibus oris,
Dotibus innumeris suspicienda bonis:
Dives agri, dives pretiosae vestis, & auti,
Vt pleno cornu copia larga beet.
Quod Tagus atque Hermus vehit, & Pactolus in unum,
Verè huc congestum dixeris esse locum.*

BIJVOEGSEL

[De voortreffelijke en vermaarde koopmansstad Amsterdam verdient een vele bredere en uitvoeriger beschrijving dan andere steden. Van deze stad valt meer te zeggen dan een beschrijving van het landschap. Ze is tegenwoordig zo beroemd vanwege de handel en de grote rijkdommen als enige andere stad in de hele wereld. Ik begin de beschrijving met te zeggen dat de oorsprong van de stad zeker moet komen van de Amstel en de Dam. Want niet alleen de Amsterdammers, maar alle Hollanders noemen het nog de Dam: de plaats waar de sluis ligt tussen de Amstel en het Damrak, waarlangs het water van binnen kan uitgelaten worden en het water van buiten wordt buitengehouden. Verschillende andere steden in Holland, zoals bv. Schiedam, Rotterdam, Edam en andere, hebben een gelijkaardige uitgang aan hun naam gekregen zoals Amsterdam of veeleer Amsteldam. Het is niets anders dan een watergeleider, spui, sluis of dam op de rivier de Amstel om het water te bedwingen of te verdelen wanneer het wegstroomt of aankomt. Het is hierop dat Nicolaus Cannius de verzen maakte die onze auteur vermeldt heeft.

Stichting van Amsterdam

De eerste inwoners en stichters van Amsterdam waren schamele vissers. Als woning hadden ze hutjes bedekt met stro. Maar geleidelijk aan groeide deze gemeenschap vissers en werd het een aparte heerlijkheid onder het huis en geslacht van Amstel. Eenzelfde persoon was heer van Amsterdam, Amstelveen en de omliggende gebieden, evenals heer van IJsselstein, zodat een heer twee titels droeg. Dit duurde tot Gijsbrecht IV van Amstel een samenzwering aanging met Herman van Woerden en Gerard van Velsen. Hiermee wouden ze Floris V, graaf van Holland, gevangennemen en uitleveren aan de koning van Engeland³. Maar dit lukte niet, ze namen hem wel gevangen, maar kregen hem het land niet uit, waarop hij werd vermoord. Gerard van Velsen werd gevangengenomen en onder zware martelingen omgebracht. De heer van Amstel is als balling uit Holland gedreven en werd door zijn vrienden elders onderhouden, terwijl al zijn goederen in beslag werden genomen.

Na de dood van graaf Jan van Holland kwam Gijsbrecht van Amstel echter terug en greep hij opnieuw de macht over het stadje Amsterdam. Hij begon de stad te versterken met houten bruggen, omwallingen en torens. Toen de Haarlemmers en de Waterlanders dit vernamen zijn ze met alle macht opgetrokken. Ze hebben Gijsbrecht het land uitgejaagd en staken het stadje in brand. Alle bruggen en houten torens werden herleid tot as, en de rest werd verder afgebroken.

---

³ Eduard I.

Maar nadat Amsterdam onder bewind kwam van de graven van Holland in het jaar 1342, heeft graaf Willem III verschillende privileges toegekend aan de stad. Hij bepaalde ook de grenzen van de vrijheid van Amsterdam. Aan de oostzijde lag de grens toen aan de poorten van de hofstede van Jan Witten, aan de noordzijde kwam de grens tot aan de grond van het Groot Godshuis. Op de westzijde grensde het aan de uiterste rand van de Lane⁴ tot aan het land van Ysbrandt, en van de Zijdwinde⁵ in het zuiden in de Nes tegenover de Lane. Daarin was ook de gracht begrepen en de haven tot het midden van het IJ en verder langs het IJ oostwaarts langs de dijk, tot vijftig roeden voorbij de windmolen die heer Willem van Outshoorn heeft opgericht op vraag van de graaf. En hoewel de plaatsen die hier genoemd zijn nu verdwenen zijn, begrijpt men hieruit hoe klein de oppervlakte was. Want de hele dijk lag toen buiten de stad en is nu een zeer grote straat, genaamd Zeedijk. Het schijnt dat er toen nauwelijks bewoning was rond de Dam en het Damrak (in de brief van de graaf Haven genoemd). Maar sedertdien is Amsterdam reeds verschillende malen uitgebreid en vergroot.

Na graaf Willem III heeft Albrecht van Beieren, de 23ste graaf, de grenzen van de stad weer verlegd. Hij heeft een groot stuk toegevoegd, namelijk honderd roeden. En zijn zoon heeft kort erna de Vrijheid uitgebreid over het IJ tot aan de Volewijck. Daarvan bestaan nog brieven met de handtekening van de graven, de eerste geschreven in 1380, de andere in 1490. Nochtans was de stad toen nog niet met een stenen muur omringd. Dit geschiedde pas na 300 jaar, in de tijd van Maria van Bourgondië, dochter van Karel van Bourgondië⁶, die gehuwd was met Maximiliaan van Oostenrijk. Toen men vernam dat er oorlog was op verschillende plaatsen, is men in 1482 onmiddellijk begonnen met stenen stadsmuren te bouwen. De Regulierspoort en de Sint-Anthonispoort zijn de volgende jaren gebouwd. Hiervan getuigt een opschrift op de Sint-Anthonispoort, dat het jaar 1488 vermeldt. De muren zijn gebouwd uit kareelsteen⁷ met onderaan meestal witte gehouwen steen. Deze zijn nu afgebroken, behalve de Sint-Anthonispoort en de Regulierspoort. In 1585 is het grondgebied van de stad uitgebreid met een aarden verdedigingswal en een zeer brede gracht. De ligging van Amsterdam is nu als volgt: de rivier de Amstel komt vanuit het zuiden in de stad, loopt recht naar de Damsluis en wordt vandaar in het Damrak gelaten. Naar

---

⁴ Naam van de kade op de linker Amsteloever, vandaag Kalverstraat.

⁵ Zijdwinde of Zijdwijsweer : een dijk die twee delen van een ontginning scheidde die niet tegelijk ontgonnen werden. De zijdwinde beschermde het ontgonnen deel tegen de nog ongecontroleerde "wildernis". Deze was de noordelijke afsluiting van de Amstellandse ontginning, een zijwaarts lopende dwarsdijk.

⁶ Karel de Stoute.

⁷ Baksteen.

het noorden vermengt het water zich met het IJ en verdeelt ze de stad middendoor. Het westelijk deel heet de 'Nieuwezijde', het oostelijk deel is de 'Oudezijde'. Het gedeelte van de Amstel ten zuiden van de Damsluis noemt men het 'Rokin', aan de noordzijde spreekt men van het 'Damrak'. Recht tegenover het IJ liggen de Waterlanders, aan de westzijde liggen Haarlem en Kennemerland. In het oosten liggen Weesp en Muiden met de Gooilanders, in het zuiden Amstelveen en Utrecht.

P 213

Ik heb gevonden dat, in de tijd van de stenen omwalling, de omtrek van de stad niet groter was dan 4920 passen. Hoe groot deze omtrek is, beseft men wanneer men weet dat de omtrek van Antwerpen met de citadel niet veel groter is. Indien juist gerekend, bedraagt deze omtrek 5635 passen. Maar hoe geweldig Amsterdam de laatste jaren gegroeid is, is ons genoegzaam bekend. Toen ik bezig was dit te schrijven, was men weer de stad aan het vergroten. Wanneer deze voorgenomen uitbreiding zal voltooid zijn, zal Amsterdam wel de grootste stad van Europa zijn.

Belangrijkste straten

De voornaamste straten in de Oudezijde zijn de Warmoesstraat, de Nes, de Zeedijk en de straat naar de Sint-Anthonispoort, welke nu recent de naam kreeg van Nieuwstraat. Aan de andere zijde heeft men de Kalverstraat en de Nieuwendijk. De andere straten zijn ofwel markten, dwarsstraten of burgwallen, welke door water gescheiden eilanden vormen. De Amstel (die zoals we zegden langs de Damsluis naar het Damrak loopt) verdeelt zich door de Grimmenesse en aan de Osjessluis⁸ in vier grote wateren of grachten. Deze grachten lopen eveneens van zuid naar noord via twee grote sluizen, de Haarlemmersluis en de Kolksluis, en monden uit in het IJ. Twee van deze wateren in de Oudezijde en twee grachten in de Nieuwezijde verdelen op hun beurt deze zijden in twee delen. Deze verschillende delen zijn met houten en stenen bruggen verbonden. Toen voor enige jaren de stad werd uitgebreid, zijn nieuwe grachten en burgwallen toegevoegd. Met grote kost en arbeid zijn zeer veel houten bruggen gebouwd en nog andere voortreffelijke bouwwerken opgericht.

Gebouwen

De stad Amsterdam bezit veel voortreffelijke plaatsen en instellingen. Zo zijn er onder andere twee parochiekerken: de ene in de Oudezijde, de andere in de Nieuwezijde. De

---

⁸ Een brug.

eerst kerk wordt nu de Oude Kerk genoemd. Men begon er tweehonderd jaar geleden aan en pas na vele jaren is ze afgewerkt. In 1500 is ze nog met veel kapellen uitgebreid. De toren betekende toen ook niet veel. Pas in 1566 werden de funderingen gemaakt. Nu heeft de kerk een kunstige en hoge spits die de moeite waard is om te zien. In deze toren zijn er behalve de grote klokken en de uurwerken die men van buiten ziet ook vele kleine klokjes. Deze zijn zo harmonisch gestemd dat ze met lieflijke akkoorden elk uur vrolijke liedjes spelen en de halve uren aangeven tot groot genoegen van de aanhoorders. Men zegt dat er vroeger 33 altaren waren, evenals dure priestergewaden. Er was ook een zilveren ciborie van 70 marken, en een andere nog kunstiger en waardevoller, die men de 'Ciborie van het Lichaam van Christus' noemde.

De parochiekerk van de Nieuwezijde is gesticht in 1408, volgens sommigen in 1414. Deze kerk is toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Katharina. Ze mag onder de mooiste kerken van Europa gerekend worden. Ze is pas honderd jaar na de aanvang van de bouwwerken voltooid. Ze bezat wel 34 altaren en uitzonderlijk kostbare liturgische voorwerpen en priestergewaden. Deze kerk wordt nu de Nieuwe Kerk genoemd. De voornaamste stichter van deze kerk was Willem Eggert, volgens het opschrift dat zich nog steeds bevindt aan de ingang van de librije. Willem Eggert was een koopman in Amsterdam die werd geboren in Gent, de hoofdstad van Vlaanderen. Hij was zeer rijk en zeer gewaardeerd door hertog Willem IV, de 24 graaf van Holland, als zijn opperste thesaurier van Holland. Hij bekwam van de graaf verschillende privileges en vrijheden voor de stad Amsterdam. De stad heeft voorwaar in die tijd geen aangenamer of nuttiger burger gehad. Buiten deze twee parochiekerken is er nog een mooie kerk in de Kalverstraat, genoemd de Heilige Stede. Ze is kleiner dan de voorgaande kerken, maar niettemin kunstig en met goede proporties gebouwd, zodat ze zeer klaar is.

Daarnaast heeft men nog de Sint-Jacobskerk aan de Nieuwendijk en de Sint-Olofskapel op het einde van de Warmoesstraat. Maar de oudste en destijds de voornaamste kerk bevond zich in de Nes. Deze werd gewoonlijk het Sint-Pieterskerkje of kapel genoemd, maar ze is nu de Vleeshal. Verder waren er ook veel kloosters. Om te beginnen waren er de minderbroeders, de Sint-Paulusbroeders en de cellebroeders in de Nes. Er waren ook wel 17 vrouwenkloosters en er is een goed beheerd Godshuis voor krankzinnige mensen.

Publieke en private werken

Wat zal ik zeggen over andere publieke en private werken? Over het stadhuis, het Prinsenhof en de zeer mooie waag? Over het groot aantal sluizen en bruggen? Wat zal ik zeggen over haar rijk begiftigde hospitalen en gasthuizen, het weeshuis, de leprozerie en dergelijke?

De scholen van de kerken en de staat zijn als kwekerijen van jonge planten en worden met grote kost onderhouden. Ze zijn voorzien van goede meesters die de jonge jeugd onderwijs geven in verschillende talen en wetenschappen. Tussen alle fraaie gebouwen en instellingen van de stad, is het Oude Mannenhuis echter een zeer bijzondere verwezenlijking. Men zou zeggen dat het de hof is van een prins of koning. In het midden zijn er twee tuinen, waarvan de ene is voorzien van veel soorten mooie bloemen, boompjes en verschillende kruiden. In de andere is gras gezaaid, deze heeft een lieflijk uitzicht. Aan beide zijden en vooraan zijn ook gaanderijen om te wandelen. Onder deze gaanderijen bevinden zich de kamertjes voor de mannen en voor de vrouwen, op rijen geordend en goed voorzien van de nodige huisraad. Tussen beide tuinen ligt een brede weg die recht naar het huis leidt, die met zeer grote kost voortreffelijk gebouwd is. Behalve de prachtige en nette zalen zijn er ook twee eetkamers: één voor de mannen, de andere voor de vrouwen. Daarnaast is er een keuken. Het is allemaal zo uitgebouwd dat het geen tehuis lijkt voor arme mensen, maar eerder een paleis voor prinses. Enkele jaren geleden is hier ook met grote kost een zeer diepe stenen waterput gemaakt. Deze levert proper en zoet water, een zeldzaamheid in deze stad.

P 214

Het Oude Mannenhuis herbergt 150 oude mannen en vrouwen. Ze worden voorzien van al het nodige en goed voorzien van eten en drinken. Dit is een zeer lovenswaardig werk.

Ook zijn er in Amsterdam een Tuchthuis en een Spinhuis. Deze zijn zeer sterk gebouwd tegen ontsnapping, als een gevangenis. In het Tuchthuis worden bedelaars, deugnieten en ongeregelde mannelijke jongeren opgesloten. Sommigen worden ook geboeid, maar houden de handen vrij zodat ze kunnen werken. Sommigen moeten brasiel hout raspen, anderen moeten bombazijn weven of een ander werk verrichten naargelang hun lichamelijke mogelijkheden. Op zondagen en feestdagen moeten zij verzamelen in het lokaal dat school wordt genoemd. Daar wordt hen het woord Gods voorgelezen en krijgen ze vermaningen, vooral om te komen tot een goed gedrag en verbetering van hun levenswijze. Sommigen leren ook lezen en schrijven. Wij mogen

niet voorbijgaan aan de mirakels die hier dikwijls gebeuren. Het gebeurt namelijk dat bedelaars, kreupelen en lammen, die deerlijk mismaakte lichaamssmarten en zweren vertonen, verlost geraken van hun lichamelijke kwellingen. Zo gooien zij na korte tijd hun verbanden en krukken opzij en begeven zich gezwind naar hun werk. Dit is ook het geval voor ettelijke stommen en mensen die aan de maanziekte lijden, of zelfs bezeten zijn van de duivel. Deze dingen ziet met hier bevestigd in herinneringsopschriften aan de muren.

In het Spinhuis worden vrouwen en jonge meisjes vastgehouden. Men leert hen zich weg te houden van slecht gezelschap, door arbeid en discipline. Dat vertellen ons de verzen die men op het Spinhuis kan lezen:

*Om schamele Meyskens, Maechden en Vrouwen,
t Bedelen, leechgaen en doolwech te schouwen,
Is dit Spinhuis gesticht, soomen hier sien mach,
Elck laet sich niet verveelen noch rouwen,
Wt Charitaet hier aen de handt te houwen,
Wie weet wat hem oft de zyne noch gheschien mach.*

We kunnen en mogen niet voorbijgaan aan de mooie kerk die de stedelijke overheid heeft doen bouwen nabij de Sint-Antoniesbreestraat. Door haar ligging wordt zij de Zuiderkerk genoemd, omdat zij niet zoals de andere kerken in het oosten of het westen staat, maar in het zuiden. Zij is versierd met zeer mooie en kostbare glasramen en de vloer is belegd met grafstenen.

Om het kort te maken ontbrak er in deze stad, vermaard voor de koophandel, een Beurs ten behoeve van de kooplui en deze voortreffelijke republiek. Deze werd met grote kost prachtig gebouwd. Deze Beurs moet qua afmetingen en bouwwijze voor geen enkel ander bouwwerk onderdoen in Europa. Ze bestaat uit ongeveer 40 kolommen die in de modderige grond van de Amstel zijn gebouwd en vormt zo een gewelf waaronder de schepen van de Amstel naar het IJ en terug kunnen varen. De bodem waarop de funderingen zijn aangelegd, bestaat uit ronde houten palen van 50 of 60 voet lang. Deze zijn zeer vast in de grond geheid, nadat eerst het water was weggepompt. De Beurs is 200 voet lang en 124 voet breed. Beneden telt men 26 winkels, buiten de kramen die boven opgesteld zijn, waarvan er wel over de 100 zijn. Men begon te bouwen op 28 mei 1608. De eerste steen werd gelegd door de jongste

zoon⁹ van Cornelis Pietersz Hooft, die toen eerste burgemeester was. Toen we dit schreven was de Beurs af.

Amsterdam is bijzonder goed voorzien van voedsel, dat van alle kanten hier wordt aangebracht. Er is niet alleen een overvloed aan gewone voedselproducten maar ook rijk voorzien van allerlei ongewone producten. Men vindt er allerlei soorten wijn: zeer goede Rijnwijn uit Duitsland, wijn uit Frankrijk, Spanje, Portugal, de Canarische eilanden en andere streken. Hier is zelfs zeer dure wijn uit Italië en de uitstekende Malvasia uit Kreta. Voor feestmaaltijden vindt men hier, buiten het noodzakelijke, alle lekkernijen die men kan begeren of wensen uit alle landen. Hier zou nog veel kunnen over verteld worden. Maar ik zal kort besluiten met de verzen van de zeer geleerde Junius, vertaald naar het Nederlands. Daarna zal ik kort wat geschiedenis van de stad vertellen.

Dit zijn de verzen:

*A lsoo men seyt gegoot eertijts een gouden regen,
M et rijckdom groot begaeft het Eylant van Rhodes,
S icilien had den naem van Corenschuer gekregen
T ot der Romeynen baet. My heeft ooc een Princes
E erweerdich God gestelt en in goet doen floreren.
L ustich ben ick beset van't water. Poelen sacht
D oorstrijcken mijn landouw. Op palen vast sonderen
A ensietmen het ghebouw van mijn daecken gheacht:
M eer is hierom de grondt, dan 'tghetimmer van d'huysen,
C ostlijcker oock vermaert: door swaren arebeyt
O p't houtich fondamen t, 'tis niet om te vergusen,
R ysen hooch tot de locht oock mijn Kercken gheheyt.
E en wijdt beroemde schoot des Zees spoelt aen mijn palen,

S onder vrees van Neptun soo menich schip daer stalt,
C omende van't ghewest, waer uyt Phoebus zijn stralen
V oortbrengt, of daer hy weer vermoeyt ter aerden valt:
V ervul ick oock dees weer, met het voedende Coren
R ijcklijck, dat in mijn landt nochtans niet wort ghesneen:
V oorwaer zijn met dees vloet Gargara noyt verkoren;*

---

⁹ Hendrik, broer van P.C. Hooft

*A lwaer Momus Rechter, hy soud nochtans met reen
N och my geven de Croon boven Ceres landouwen,
T erecht altoos vermaert en door granen geacht.
N iet 't Africaensche landt mach eenich lof behouwen,
E n wast noch soo beset met schueren alst wel plach.
D e Corenschuer ben ick van't Nederlandt verheven,
E nd' als ick schatten veel opbreng tot s'Landts profijt,
R echt soo gheef ick oock uyt voetsel tot s'menschen leven,
L outer als een Buyck vet, die't sock verspreyt met vlijt
A en d'ander leden al. Hierom met goede reden
N eem ick van s'Keysers handt op mijn klaer Hooft de Croon

D oor deucht ende voorspoet: Vrou boven alle steden,
T ot een prickel van lof voor mijn prysers ydoon.*

P 215

De geschiedenis van Amsterdam

Nu zullen we kort wat vertellen over de geschiedenis van deze stad. In 1535 zorgden de wederdopers voor heel wat opschudding in de stad. Zij liepen ontkleed en zo naakt als bij hun geboorte onbeschaamd door de straten, luidkeels roepend "Wee, wee, de wrake Gods, de wrake Gods". De burgers wisten niet wat er gebeurde en zijn onmiddellijk te wapen gelopen. Ze wisten niet of er heimelijke vijanden in de stad waren of wat er gaande was. Ze hebben deze onbeschaamde mensen gevangengenomen en op de pijnbank gelegd. Ze handelden zoals men gewoon is van met dat soort volk te doen. Uiteindelijk zijn zowel de mannen als de vrouwen – naar behoren – gestraft geweest. De onbeschaamdheid van deze mensen was zo groot dat toen ze gevangen werden en men hen kleren omhing ze deze niet wilden aanhouden. Ze zeiden dat de waarheid naakt moet zijn. Men ziet ze nog afgebeeld op het stadhuis. Niettegenstaande de mislukking, hebben ze hetzelfde jaar nog geprobeerd om Amsterdam en Leiden in te nemen zoals ze gedaan hadden in Munster. Ze volgden hun vreemde dromen om naar het land van belofte te gaan. Maar ze zijn opnieuw overvallen en de meesten werden gevangengenomen en terechtgesteld op de brandstapel, verdrongen en opgehangen.

Beperkingen en verbod

Bij de aanvang der troebelen in 1566 toonde de magistraat van Amsterdam nog grote ijver voor de rooms-katholieke godsdienst. Predikingen van de gereformeerden buiten de poorten waren verboden. Het was verboden aan de burgers om naar de predikanten te gaan luisteren, ze te herbergen of verbergen, op gevaar van lijfstraffen en inbeslagneming van hun goederen. Ze beloofden honderd pond Vlaams aan wie predikanten levend of dood in handen van de officier wist te leveren. Bevreesde predikanten trokken hierdoor buiten Hoorn en daar heeft Jan Arentz de Mandemaecker op 14 juli zijn eerste openbare predicatie van de gereformeerden in Holland gehouden. De gereformeerden gaven te kennen aan de magistraat van Amsterdam wat ze van plan waren. Dezelfde maand hielden zij hun eerste predicatie buiten de poorten. Op 4 augustus hielden ze opnieuw een predicatie, die de magistraat en de officier van de stad met zijn dienaars wilden beletten. Dit werd echter afgeraden door de wacht van de schutters.

Vanaf dan gingen daarom velen naar de predicaties met een roer of geweer onder hun mantel, om in geval nood weerstand te kunnen bieden. De zaken gingen zover dat de magistraat, op advies van de schutters, uit voorzorg en met toestemming van de regentes een overeenkomst afsloot met de gereformeerden en besliste om de kerken te sluiten. De regentes was hiertegen en beval echter de kerken terug te openen. De magistraat durfde niet, uit vrees voor een beeldenstorm. Toch gebeurde dit omdat een kerk moest geopend worden voor een begrafenis. Niettegenstaande de kerkdeur bewaakt werd, zijn de beeldenstormers met geweld naar de minderbroeders gelopen en vandaar naar de kartuizers. Daar werden vier beeldenstormers gevangengenomen. Dit veroorzaakte een grote commotie in de stad, dat men ze noodgedwongen moest laten gaan. Daarnaast moesten ze een nieuwe overeenkomst maken met de gereformeerden en gedogen dat ze predicaties hielden in de minderbroederskerk.

Ondertussen was de prins van Oranje naar Holland gekomen om de troebelen te bedwingen. Hij had graag gezien dat de gereformeerden hun predicaties niet meer bij de minderbroeders, maar wel buiten de stad zouden houden. Hij slaagde er echter niet in dit te bekomen. Hij kwam wel tot een akkoord en enkele van hun afgevaardigden gingen samen met gezanten van de stad naar de regentes, waaruit nieuwe twisten rezen. De prins vertrok daarop terug naar Brabant. De gereformeerden vernamen dat de stad in het geheim een garnizoen oprichtte en liepen te wapen op 24 februari 1567. Hierbij kenden ze een grote toeloop van wel acht of negenduizend man. De magistraat had maar drieduizend man kunnen verzamelen. De protestanten hadden alle straten bezet en het artilleriehuis ingenomen, waarna ze

zich klaarmaakten om het stadhuis te bestormen. De magistraat kon niet anders dan toegevingen doen en moest toestaan dat onder trompetgeschal het nieuwe akkoord zou bekend gemaakt worden. Van iedere zijde zouden afgevaardigden naar de prins worden gestuurd, om aan de regentes goedkeuring van het akkoord te vragen. Hij raadde de afgevaardigden aan om rechtstreeks naar de regentes te gaan, maar de gereformeerden vonden het niet raadzaam dit te doen.

Ondertussen was de heer Hendrik van Brederode naar Amsterdam gekomen, tot grote tevredenheid van de gereformeerden. Dit leidde echter tot groot misnoegen van de magistraat, die de regentes hiervan verwittigde. Zij gaf het bevel aan haar secretaris¹⁰ Jacques de la Torre om de overheid van Amsterdam op te dragen de heer van Brederode te doen vertrekken, omdat ze niet akkoord ging dat hij een leger oprichtte. De magistraat van Amsterdam volgde het bevel van de secretaris op en verzocht de heer van Brederode Amsterdam te verlaten. Maar hij wilde niet vertrekken zolang hij het bevel van de regentes niet had gezien. Daarop protesteerde de secretaris en bevestigde hij het bevel. Maar toen hij een kopie van het bevel weigerde, zijn enkele edellieden vanwege de heer van Brederode naar de woning van de secretaris gegaan. Daar hebben ze enkele van zijn brieven meegenomen en naar de heer van Brederode gebracht. De inhoud werd onder de burgers bekend gemaakt. De secretaris werd enkele dagen in zijn huis in arrest gehouden. Daar zouden grote veranderingen van komen. Enkele van de aanzienlijkste burgers onder de gereformeerden gingen onderhandelen met de magistraat. Ze wilden dat de heer van Brederode tot kapitein-generaal van het stadsgarnizoen zou aangesteld worden.

De magistraat had hier bezwaar tegen, maar heeft op verschillende punten toegegeven. Deze punten werden naar de prins van Oranje gestuurd voor zijn advies. Hij vond dat het best was om te blijven bij het akkoord van 18 januari om de vrede te bewaren. Ondertussen begonnen elders weer vervolgingen tegen de gereformeerden en rezen er geruchten over de komst van de hertog van Alva. Daarom kwamen de predikanten van Amsterdam samen om te beraadslagen wat ze zouden doen. Zij besloten echter om niet op te houden met prediken, zolang het niet verboden werd.

P 216

---

¹⁰ Van de geheime raad

Toen de magistraat dit vernam, dachten zij dat het beter was op te houden met de predicatie. De gereformeerden vroegen aan de magistraat om geen vreemde garnizoenen in de stad toe te laten en beloofden alle hulp om de stad te verdedigen, of dat ze hen zonder problemen zou laten vertrekken. De magistraat verzekerde dat zij mochten vertrekken en zegde hun alle hulp toe.

De heer van Brederode, die nog in Amsterdam verbleef, werd verwittigd dat de prins van Oranje was vertrokken. Daarop vertrok hij eveneens op 26 april uit Amsterdam, naar Emden. Hij vertrok 's nachts om 11 uur, samen met veel edelen en bondgenoten van het land. Hij raadde iedereen die onder enige verdenking stond aan om onmiddellijk te vertrekken. Sommige edelen dachten over zee te ontkomen. Door verraad van hun schipper liep het schip vast op een zandbank nabij Friesland. Ze werden gevangengenomen en naar het blokhuis van Harlingen gebracht. Onder hen waren ook de gebroeders Gijsbrecht en Dirk van Bronckhorst-Batenburg. Ze werden overgebracht naar Brussel en daar onthoofd. Omdat Noircarmes op 9 mei met zijn garnizoen zeer snel via Haarlem naar Amsterdam optrok, vertrokken veel mensen en werden overal geuzenkerken afgebroken. De magistraat ging hem tegemoet om het garnizoen niet in de stad te moeten onderbrengen en vroeg aan de regentes dezelfde afspraken die met Antwerpen waren gemaakt, wat hen werd toegestaan.

Terugkomst rooms-katholicisme

Zo werd de rooms-katholieke godsdienst hier terug ingevoerd. De kerken en de kloosters werden hersteld en versierd zoals ze voorheen waren. De rust kwam terug over de stad, die koningsgezind bleef. Dit was in tegenstelling tot de andere steden en zelfs heel Holland, dat in 1572 in opstand kwam tegen de Spanjaarden. De uitgewekenen waren welkom in het land en in de steden, maar in Amsterdam konden ze niet binnen geraken. De stad beschikte over een garnizoen samengesteld uit burgers van hun eigen stad die zij vertrouwden. Zo bleef Amsterdam afzijdig ten opzichte van het hele land. Graaf Willem III van der Marck¹¹, die in Holland veel aanzien genoot, belegerde de stad gedurende acht dagen en vernielde hierbij het kartuizerklooster. Maar doordat zij versterkingen hadden gekregen, hief hij het beleg op. Haarlem was hier niet gelukkig mee, omdat zij nu op de frontlinie lagen tegen de machtige, aankomende vijand. De Amsterdammers keken uit naar hun komst, en hoopten bovendien dat de opstand niet te lang zou duren. Zij waren nu volledig

---

¹¹ Admiraal Lumey

werkloos, wat voor hen ongewoon was. De Noord-Hollanders beletten namelijk de scheepvaart door wrakken voor de stad te laten zinken.

Gedurende enige tijd behielden ze de moed, maar op de lange duur kregen ze het moeilijk toen ze zagen dat de Hollanders krachtig weerstand boden tegen de Spanjaarden. Hoewel zij Haarlem veroverden, herleefde Amsterdam niet. De graaf van Boussu, admiraal van de armada zou een opening naar de zee maken¹². Maar verschrikt door de aankomst van de oorlogsschepen van de Noord-Hollanders vluchtten zijn schepen weg en lieten hem achter. De graaf werd overwonnen en gevangengenomen. Toen nadien het leger van de koning geen vorderingen meer maakte, trokken ze terug naar Brabant. Geheel omringd door vijanden, verkeerde Amsterdam in een armoedige staat en hoopte het op een goed akkoord met de andere gebieden. Zij waren evenwel niet betrokken bij de Pacificatie van Gent. Deze vermaarde koopmansstad, die weelde gewoon was, bleef lang werkloos en werd aanzien als een duivennest. Ze hielden nog een tijd vol en hoopten dat Don Juan van Oostenrijk hen zou ontzetten.

Maar toen deze geen hulp noch bijstand kon bieden vonden ze het geraadzaam een overeenkomst te maken met de Staten van Holland. Het viel hen zwaar om overeen te komen met degenen die hun ondergang verlangden, die hen belaagd hadden en hen verjaagd hadden van de Diemerdijk. Toch moesten ze van de nood een deugd maken en stuurden ze een afvaardiging naar de Staten. Ondertussen hebben kolonel Helling en kapitein Nicolaas Ruychaver, geboren in Amsterdam, een aanslag gepleegd om de stad in te nemen op 13¹³ november 1577. Ze zijn met een leger en drie vendels, behendig verborgen in schepen, voor de stad gekomen. Ze overweldigden de Haarlemmerpoort en geraakten zo in de stad tot op de markt.

Maar toen kolonel Helling neergeschoten werd, hebben de burgers met hun zes vendels moedig gevochten tegen de Hollanders en ze teruggedreven. Een vat buskruit bij de poort schoot in brand en verschrikte de Hollandse soldaten. Ze werden met geweld en grote verliezen verjaagd. Kapitein Ruychaver werd gevangengenomen en vermoord.

Alhoewel de aanslag mislukt was, bracht dit de Amsterdammers tot nadenken. Omdat ze nu al zo lang geblokkeerd waren op het water en op het land, beslisten ze om tot een overeenkomst te komen, wat gebeurde op 8 februari 1578. De voornaamste

---

¹² De Slag om de Zuiderzee in 1573.

¹³ 23.

bepalingen waren dat de gereformeerden mochten prediken buiten de stad en dat ze in de stad een ongewijde plaats kregen om hun doden te begraven. Het garnizoen van zes vendels werd ontbonden, waarbij men vierhonderd of zeshonderd andere mannen zou aannemen, onder kapiteins van de stad en ter verdediging ervan. De oude schutterijen werden weer opgericht. Bovendien werden vrijgekomen plaatsen, wegens overlijden, uitwijking of dergelijke, zonder onderscheid ingevuld. De stad werd ook begunstigd met een octrooi om geld op rente op te nemen en behield het recht van paalkist¹⁴ en de bevordering van handel en navigatie.

Iedereen, zowel geestelijke als wereldlijke, zou het volledige gebruik van al zijn goederen behouden, in welke hoedanigheid ook. De officier zou niemand vervolgen voor enige onenigheid in het verleden. Wie in Amsterdam wilde wonen, moest zweren de Satisfactie te onderhouden.

BYRSA AMSTERODAMENSIS

Godinnen slibberglad des Aemstels, die de voet

Van dit swaerlijvich werck belickt. wilt u niet belgen

Dat ghij benauwder speelt met uw swierende vloedt, Hier, daerse keelen vijf met cunst gemetst verswelgen.

De Burse rijster. tot ontfang der volcken vremdt Vande langarmde Zee den vader aller meeren.

En van uw maechschap, dat aen 'sWerelds bodem swemt, Gesonden om uytheemsch uw schulpen te stofferen.

P.C. Hooft Amsterdammer

P 217

Degenen die wilden vertrekken, zouden het volledig genot van hun goederen bewaren. Alle beschuldigingen, klachten en molestaties die iemand zou ondernemen tegen Amsterdam zouden geschorst worden. Dit alles werd aan beide zijden ondertekend en bezegeld, waar werd beloofd dat het zou onderhouden worden. Hierop werden de poorten van Amsterdam geopend en was er grote vreugde onder de burgers.

---

¹⁴ Oorspronkelijk de kist, later het fonds, waarin het paalgeld of ankergeld werd bewaard. Uit dit fonds werden de te nemen veiligheidsmaatregelen voor de scheepvaart bekostigd, net als het leggen van bakens en het plaatsen van vuurtorens.

Toch hield deze overeenkomst niet lang stand. De protestanten beschuldigden de anderen van tegenwerking en het zich niet houden aan het akkoord, ook niet voor wat betreft de schutterijen. Ze beweerden dat Don Juan nog steeds veel aanhangers had in de stad, die dagelijks aanslagen pleegden. De burgers waren zeer bang geworden dat nieuwe troebelen zouden ontstaan, nu handel weer goed op dreef kwam. Zo hebben ze zich aan de zijde van de andere steden en Holland geschaard om de rooms-katholieke overheid, de minderbroeders en alle geestelijken uit de stad te doen vertrekken. De beelden werden uit de kerken gehaald en daar mocht nog alleen de gereformeerde godsdienst gepredikt worden, ter beveiliging van de stad en conform de andere Hollandse steden. Holland werd zo helemaal eendrachtig en de handel kende in Amsterdam een grote bloei, meer dan ooit tevoren. Het aantal burgers vermeerderde van jaar tot jaar. Wegens de oorlog in Brabant en Vlaanderen zijn vele voortreffelijke kooplieden naar Holland en Amsterdam komen wonen. Daardoor was de magistraat genoodzaakt de stad uit te breiden. De grenzen werden vooruitgeschoven, zoals we reeds vermeld hebben.

Er zou nog veel te zeggen zijn over deze excellente stad, maar wij zullen zoals Sallustius van Carthago liever over de rest zwijgen dan niet genoeg te zeggen. Alleen willen we tot besluit de zeer mooie verzen toevoegen van H.L. Spieghel tot lof en eer van deze stad geschreven.

*Het schiprijck Amsterdam vol nau behuysde Huysen
Ghepropt, den Amstel damt, met ses ghewelfde Sluysen:
Die (als de vruchtbaar Nijl) door seven armen braackt
t Veen overtollich nat, en thien Eylanden maackt.
Dus wast bemuert, doe dit gherijm wert voorghenomen:
Sint isser mette wal noch vijfthien by ghekomen.*

*O rijcke Korenschuer van't volckrijck Nederland:
Met starck verbanden hout, ghy hooghe huysen spant:
Niet vast ghegrond in zand, maer op ghehayde palen:
Waar de grond om ghekeert men soud' in't Bosch verdwalen.
Soo inde dorre Herfst een Miernest woelich leeft,
(Na vochtich weer, als d'helder Son haer schijnsel gheeft)
D'inwoonder winst gewoon hier woelt, om ghelt te garen
Door koophandels bedrijf, doch meest met tuyghe waren.
De Reeder schaghetroost zijn lastbaar schepen waaght,*

*Na t Ysich Noorden heen, daar't s'Winters niet en daaght,
En daarse t Heylsaam licht oock Somers nau verliesen,
Maar knoopt daar dagh aen dagh, en doet de Zee ontvriesen.*

*V rapse Zeeman koen die gheen tijdt s'jaars en rust,
De meer als wel bekende West en Ooster kust,*

*Begheeft hy om na tZuyd (de Son verby) te zeylen,
En d'Oost en Wester nieuwe Werelden te peylen,*

*Te voeren nootdrufte weeld' uyt teen in't ander land.
Sulck verschepingh rijckt d'inwoonder goede hand.*

*Hier komen dickwil t'seffens soo veel blancke zeylen
Als daghen zijn in't jaar, tweek grondich Y bepeylen:
Dees lost en laatmen snel: die van de luwe ree
Weer voor de derde weeck gaan na de rijcke Zee.
Dit veel vertieren, doet woelich en welich leven
Al tvolck, tot koopmanschap en Zeevaart heel begheven.*

*Geruster leeft de Herder by zijn Vee op't veld,
En derft de buyckquel lekker spijs en tquallijck ghelt.
Ontelijck is de waar: wie kan tvolck overhalen,
Die hier lands nootdruft al, beurswijs brenghen en halen,
Ro Botter brenghet de Vries, de Noorder Boer meest Kaas,
De Keulnaar lekker Wijn, en haalt verscheyden aas,
D'Onduytsche Rus Talck, Traan, Huyden, Bont voor Elen:
De woeste Noorman, Stockvisch, Kantout, Masten, Delen.
De Pruysser Karel, Rogh, Was, Vlas, Asch, Teer en Hout.
De Schotse Koopman Wol, Lood, Vellen en Kersayen,
D'Enghelsman loos schaft Bier, fijn Laken, Tin en Bayen,
De nieuwe Wereld Zout, Hout, Paerlen, Huyd profijt,
Oost Indien Peper, Noot en Bloemen, Naghelen, Zijd:
De Franman luchtich deelt ons, Zeyldoeck, Zout en Wynen:
De ghaile Spanjaert levert Oly, Zout, Rozynen,
Wijn, Vyghen, Suycker, Kurck, Ghesteent en Specery:
Wy gheven noppich Laken en veel Kramery,*

Oock Zuyvel, vette Haring, zoute Vis, fijn Linnen

Van buytelands ghewas, tverwisselen doet winnen.

Maer die in sulck ghewoel na slechte nootdruft tracht, s'Ghemoeds wellust verr' boven

s'lichaams goeden acht, En siet (self onbesien) elck over't hoeft in rusten,

Hem sal, als elck een zorgt, vaack beter dichtens lusten.